

КОНЦЕПТ "ПОСТІСТОРІЯ" В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ //
Вісник гуманітарного наукового товариства: Наукові праці. – Черкаси: АПБ, 2013. – Вип. 13. – С.3-12.

***Анотація.** У статті на тлі експлікації специфіки постмодерністської культури філософування аналізується концепт "постісторія". Оскільки постмодернізм ставить на меті розхитування та підрив європейської метафізичної традиції, яка ґрунтується на методології логоцентризму, тому необхідними передумовами сприйняття людської історії є мультиперспективізм, часта зміна ракурсів дослідження та оцінки суспільного процесу, принцип вичерпаності старого і невизначеності нового.*

***Ключові слова:** філософія історії, кінець історії, «постісторія», постмодернізм, логоцентризм, гранднаратив.*

***Аннотация.** В статье на фоне экспликации постмодернистской культуры философованья анализируется концепт «постистория». Поскольку постмодернизм ставит цель расшатывание и подрыв европейской метафизической традиции, которая основывается на методологии логоцентризма, поэтому необходимыми предпосылками восприятия человеческой истории становятся мультиперспективизм, частая смена ракурсов исследования и оценок общественного прогресса, принцип исчерпанности старого и неопределенности нового.*

***Ключевые слова:** философия истории, конец истории, «постистория», постмодернизм, логоцентризм, гранднаратив.*

Вступ. Феномен історії є предметом дослідження такого особливого розділу філософського знання, як філософія історії, що остаточно виділився із її лона у XVIII ст.. Вона проблематизує питання сенсу та мети історії, її спрямованості, закономірностей та рушійних сил, методів історичного пізнання тощо. Від часу своєї предметної інституціоналізації філософія історії здобула, так би мовити, свою власну історію, пройшовши класичний, некласичний та постнекласичний етапи свого розвитку. На кожному з них зазначені питання її предметного поля зазнавали своєрідної трансформації в їх постановці та розв'язанні.

Філософія історії розглядає феномен історії принаймні з трьох аспектів. По-перше, як реальні події, що розгортаються в часі; по-друге, як знання про ці події і, по-третє, як методологію здобуття історичного знання та його застосування. Відтак отримуємо, відповідно, субстанційну (історіософію), формальну (рефлексивну) та гносеологічну структурні частини філософії історії як цілісного знання.

Витлумачуючи історію субстанціоналістські, себто як історичний процес, її можна інтерпретувати, приставши до думки Карла Ясперса, як певну стадію переходу [22, с. 253]. Тому цілком зрозуміло, що історія в цьому сенсі повинна мати початок. А те, що колись розпочалось, повинне мати й закінчення.

"Кінець історії" як вузлова проблема філософії історії. Питання про кінець історії в рамках західноєвропейської філософської думки чи не вперше порушив ще італійський філософ історії Джамбаттіста Віко, а дещо пізніше розвинув в ідеалістичній площині Георг Гегель. Сьогодні, в епоху Постмодерну ця проблема набуває особливої гостроти. Методологічне значення питання кінця історії для сучасної, постнекласичної філософії історії можна порівняти з тим, яке значення для фізики кінця XIX — початку XX ст. мала проблема "зникнення матерії".

Відразу слід відзначити, що дискурс проблеми кінця історії у філософії історії є досить розлогим за тематичними аспектами і розмаїтий за своїми методологічними

підходами. Ризикуючи бути звинуваченим в штучності запропонованої класифікації, все ж спробуємо його узагальнити до трьох основних позицій.

По-перше, кінець історії – як вершина розвитку людства, досягнення ним апогею у втіленні в тій чи іншій формі суспільного ідеалу у масштабі всесвітньої історії. До прибічників цієї позиції варто віднести Г.Гегеля, Ф.Енгельса, К. Маркса, Олександра Кожева, Френсиса Фукуяму та ін.. Зокрема, американський професор філософії Фукуяма в 1989 р. надрукував статтю “Кінець історії” [19], яка викликала у всьому світі широкий резонанс. “Кінець історії” він якраз і вбачає в тому, що людство врешті-решт знайшло кінцеву розумну форму (ідеал) суспільства і держави, втіливши її на практиці в великих центрах цивілізації. За Фукуямою, таким ідеалом є ліберальні ідеї, об’єднані у своєрідну ідеологію, в межах якої вирішені всі суперечності і задоволені всі людські потреби. Тож, у теоретичному плані людству нема чого шукати, оскільки лібералізму як ідеальній формі суспільства бракує альтернативи. Людству залишається лише поширювати цю ідеологію на всі країни і регіони, що б створити вселюдську державу – ліберальну демократію: історія завершилась.

По-друге, "кінець історії" як зникнення, загибель людства внаслідок неспроможності вирішити глобальні проблеми сучасності техногенного характеру. Подібного стибу думки дотримувалися окремі представники Римського клубу та Франкфуртської школи, адепти технофобського напрямку сучасної філософії і соціології, окремі персоналії релігійної філософії історії.

По-третє, "кінець історії" в розумінні закінчення етапу світської історії людства і переходу до божественної, теократичної історії. Найбільш виразно подібні ідеї були розвинені у вченні П.Тейяра де Шардена та деякими представниками російської релігійної філософії і насамперед – В.Соловйовим, М. Бердяєвим, Л. Карсавіним та ін..

Попри наявну специфіку в зазначених підходах до інтерпретації "кінця історії" можна помітити схоже методологічне підґрунтя, що їх об’єднує. Усі вони дотримуються лінійного архетипу в розумінні історичного процесу. Через це "кінець історії" постає феноменом загальнопланетарного масштабу. Однак, якщо до розуміння історії підходити з позицій архетипу циклічності, тоді проблема кінця історії розглянута, приміром, в цивілізаційному масштабі, втрачає ознаки загальнолюдської, планетарної трагедії. І дійсно, у стародавніх слов'ян община сприймалася як світ, аналог давньослов'янського слова "мир". Будь-яка цивілізація репрезентувала себе як весь соціокультурний світ, або принаймні – його центр. Тоді цілком природно, що загибель його і сприймалася як кінець – зникнення соціокультурних смислів. Відтак криза окремої цивілізації, наприклад, цивілізації західного світу внаслідок техногенного характеру розвитку дійсно здатне призвести до кінця її історії, про що пророче застерігав на початку минулого століття Освальд Шпенглер у праці "Присмерк Європи" [21]. Сьогодні світ стрімко глобалізується. Модернізаційні процеси поширюються на усі регіони планети, що супроводжується їх вестернізацією. За цих умов криза західної цивілізації і справді здатна поставити людство на грань виживання у масштабах всієї планети, спричинивши кінець його історії. Однак оптимізму надає думка про те, що і за цих умов залишаться у важко доступних районах окремі автохтонні соціокультурні ареали, які виживуть і продовжать історію людського роду. Як бачимо, в методологічній площині проблема "кінця історії" отримує неоднозначну інтерпретацію. Усвідомлення цього потребує подолання меж моністичного підходу в розумінні історії й інтерпретації історичного процесу з плюралістичних позицій як суцвіття самобутніх цивілізацій, що розвиваються нелінійно. Саме такий погляд на історію пропонує постнекласична філософія історії.

Вище розгорнуті міркування знадобилася нам для того, щоб поставити проблему "кінця історії" в площині філософії історії і лапідарно окреслити основні підходи до її розв’язання. Специфічний варіант погляду на проблему "кінця історії" подибуємо в сучасній філософії постмодернізму, в якій це питання трансформується в концепт "постісторії", дослідження якого й становить мету даної статті. Проте, перш ніж перейти

до його експлікації, спочатку варто хоча б стисло схарактеризувати сутність феномену постмодернізму як інтелектуальної течії та культури філософування, її основні методологічні засади, щоб на цьому тлі більш зрозумілими постали постмодерністські міркування щодо феномену постісторії.

Постмодернізм як стиль мислення та метанаратив історії. Постмодернізм виникає в другій половині ХХ ст. спочатку як рефлексія на нові явища у сфері мистецтва, поступово здобуваючи значення однієї з найвпливовіших інтелектуальних течій, яка претендує на найбільш адекватне емоційне сприйняття сучасності. Деякі дослідники схильні називати його своєрідним станом настрою чи розуму інтелектуалів, що пронизує усі пори інтелектуального життя (Ю.Габермас).

Водночас варто зазначити, що слід розрізняти поняття "постмодерн" і "постмодернізм". Перше буквально означає історичну епоху, що почалась після "модерну" (Нового часу). Друге – самосвідомість культури на цьому історичному етапі, специфічний світогляд як квітенсенція духу сучасності. Відмітну рису постмодернізму розкриває його установка на принципову неможливість описати цілісність світу за допомогою будь-яких теорій, що претендують на істинність знання про історичну реальність в останній інстанції.

Загалом постмодернізм являє собою досить не однозначне явище, з невиразними світоглядно-методологічними настановами. Водночас можна помітити, що у підґрунті "постмодерністської чуттєвості" лежить дивовижне поєднання літератури, критики та філософії, що зрештою оформилося як специфічний метод досягнення наукових цілей за допомогою белетристично-художніх засобів. Цей специфічний, суто художній спосіб мислення, як зазначає сучасний російський дослідник постмодернізму Ілля Ільїн, поступово проник в усі сфери гуманітарного знання – від філософії і психології до науково-критичної діяльності, "...коли будь-який науковий аналіз починає оформлюватися за законами художньої творчості, як "нарратив", тобто оповідь з усіма його якостями та ознаками белетристичного оповідання" [8, с.10]. З нарративністю пов'язана гра як світоглядно-методологічний принцип. А в якості домінуючої матриці гри править мовна гра. Сама через оповідь (нарратив) передається набір прагматичних правил, за допомогою яких встановлюється соціальний зв'язок. Але у цьому можна углядіти неабиякий потенціал істини. Позаяк, відштовхуючись від майже аксіоматичного твердження про те, що соціальний зв'язок, як зауважив Ж.-Ф. Ліотар, це – зв'язок передусім мовний [14, с.98] з усією підставою соціальність доречно визначити як сплетення мовних ігор.

Заслугує на увагу підхід сучасного російського соціального філософа Олександра Панарина, який запропонував розглядати феномен постмодернізму як метанаратив (від англ. pattern - зразок, шаблон) історії, суть якого становить реакція інтелектуалів на ідеологію Просвітництва. У цьому розумінні постмодернізм – це ідеологія постпросвітництва, яка виражає повстання проти розуму, недовіру метанаративам (термін Ліотара), себто будь-яким універсальним ідеям, схемам, інститутам, за допомогою яких намагаються пояснювати чи конструювати наукові картини світу [18, с. 246]. Він постає антидотом абстрактному раціоналізму та централізму у всіх їх подобидах – соціальному бюрократизму, авто-, етно-, Європоцентризму, релігійному фундаменталізму, культурімпералізму тощо.

Наголошуючи на антипросвітницьких інтенціях постмодернізму, можна виділити наступні риси його ідеології, які постають антитезами принципам модерну. Якщо просвітницьку новоєвропейську раціональність характеризує принцип монізму, методична нормативність розуму, есенціалізм (методологічна спрямованість пізнання на виявлення самої суті об'єкта), а через це – тотальність, а також прогресизм, то принципи постмодернізму цілком протилежні. Це – відвертий плюралізм – заперечення монізму тотальної цілісності, шляхом утвердження різних форм сингулярності: частин, відмінності, диференціації, індивідуації тощо. Відтак має рацію сучасний німецький філософ Вольфганг Вельш, коли твердить, що постмодернізм починається там, де

закінчується ціле. Це – установка на принципову інаковість щодо усталених понять, ідей, цінностей; відтак знакову особливість його виражає прагнення посісти позицію „між” ними [4, с.129].

Достоїнство постмодерністського стилю мислення якраз і впливає із цієї методологічної установки на легітимацію цінності відмінного, калейдоскопічності соціального світу, що відкриває свої переваги для його адекватного осягнення, гармонізації універсального з партикулярним, здатності бачити та сприймати частину чогось до цілого і навіть поза його межами.

Проте постмодернізм як стиль мислення несе в собі більше вад, ніж переваг. Якщо в епоху модерну раціональність виконувала окрім іншого й креативну функцію, то в постмодерні ця функція симулюється. Ефект симуляції виникає, коли символи, що репрезентують певні предмети, соціальні явища, починають жити самостійним життям, здобуваючи більшу реальність, ніж самі ці об'єкти. Якраз симуляцію, яка надає соціальному життю ознак карнавальності, й слід віднести до головних вад постмодернізму поряд з методологічною установкою на утвердження плинності, невизначеності, деконструктивізму і хаотичного плюралізму, що обертається релятивізацією соціальних цінностей взагалі та моральних норм зокрема.

Методологія постмодерністської культури філософування. Теоретичну основу філософського постмодернізму становлять концепції головним чином представників французького постструктуралізму Жака Лакана, Жака Дерида, Мішеля Фуко, Жан-Франсуа Ліотара та ін.. Постмодернізм як стиль філософування постає альтернативою класичному раціоналізму, що виявляється в докорінній трансформації модерного стилю мислення згідно перспективі, окресленій у філософії Фрідріха Ніцше. Ніцше був ідейним предтечею постмодернізму. У теоретичному плані для нього характерна ситуація загального скепсису відносно існуючих сьогодні й тих, що існували раніше, ціннісно-світоглядних орієнтацій.

Головну тенденцію розвитку західноєвропейської культури мабуть найвиразніше схопив Дерида, позначивши її терміном „західний логоцентризм”. Цим неологізмом означається спосіб мислення, що репрезентує панівна на Заході тенденція щодо впровадження у світ *ratio*: у всьому відшукати певний порядок і смисл, і все підпорядкувати цьому смислу. Новочасну філософію, в якій Розум посів місце граничної нормативної інстанції, не випадково називають філософією свідомості (рефлексивності), або суб'єктивності, маючи на увазі суб'єкта як носія *ratio*. Оскільки, як відзначено, сама сутність постмодернізму полягає в бунті проти розуму, відтак головні зусилля його спрямовуються на подолання європейської метафізики – як філософського раціоналізму. Тому відмітну рису постмодернізму можна позначити як критика логоцентризму.

Водночас слід також відзначити, що завдяки теоретичним зусиллям Лакана було започатковано ототожнення логосу з фалосом як генетично споріднених патернальних систем. У подальшому критика логоцентризму в феміністичній літературі під впливом психоаналітичних імплікацій трансформувалася в критику мускулінного образу (фалоцентризму) західного світу.

Теоретики постмодернізму в традиції Гайдегера наголошують, що справжня мудрість лежить по той бік логічного мислення. А це означає, що найбільш глибокі смисли мислення можна виразити аж ніяк не дискурсивно (раціонально-логічно), а за допомогою літературних і художніх образів, серед яких першість належить метафорі, тому що остання викликає потік асоціацій. Мабуть, через це манеру письма й мислення філософії постмодернізму часто називають терміном “метафорична есеїстика”.

Філософія постмодернізму постає виявом головних принципів сфери несвідомого: еklektизм (фрагментарність будь-якого постмодерністського нарративу), “нонселекція” (відсутність будь-якого відбору фрагментів тексту, що створюється), колаж (відсутність субстанційної єдності нарративу і порядку його викладу), інтертекстуальність (кожний текст завжди існує як інтертекст, що включає в себе на різних рівнях всі інші тексти),

цитатність (конструювання тексту на основі цитат із інших творів), мультиперспективізм (рівнозначність різних точок зору на якийсь предмет).

Проте постмодерністські настанови можуть сприйматися як абсурдні лише з позицій логіки лівої півкулі, що відповідає за раціонально-логічне мислення. Коли ж розглядати їх обумовленостями правої півкулі, що оперує образними мисленевими конструктами – як філософсько-метафоричним відображенням царини несвідомого, то вони отримують свою специфічну логіку. На цьому зокрема наголошував французький постструктураліст Жан Бодрійяр у праці “Символічний обмін і смерть”: “несвідоме – це просто психічна структура, яка є сучасною теперішній фазі пануючого обміну, структурній революції цінності” [2, с. 258-259].

Найбільш повно ідеї постструктуралізму були розвинуті у працях Жака Деріда. Саме він заклав філософське підґрунтя не лише постструктуралізму, а й філософського постмодернізму загалом. Центральне місце у справі подолання філософської традиції європейської метафізики посідає стратегія деконструкції Деріда. В її структурі можна виділити два головні принципи. Сутність першого з них становить підрив системності мислення, яка накладається введенням ієрархії, бінарності й центрування, а другого – подолання панування фонетичної лінійності мови (письма), що символізує панування певної моделі думки, в якій простір і час упорядковуються переважно в лінійно-горизонтальній континуальності. Вважається, що саме панування цієї історичної моделі думки створило умови для зародження метафізики й науки. Звідси стає зрозумілим, чому в стратегії деконструкції метафізики зусилля постмодерністів спрямовані на підрив фонетичного лінійного письма за допомогою артикуляції. У своєму вченні про письмо (граматології) початки письма Деріда вбачає в протописмі як універсальному способі артикуляції, який розщеплює в мовленні те, що прагне до континуальності, і разом з тим поєднує те, що видається розірваним [1, с. 67]. У граматології все визнається письмом (скриптуальністю). На цій основі вважається, що „граматологічному перекладу” – деконструкції підлягає все, що може бути виражене будь-якою мовою – природною, літературною, метаматичною, комп’ютерною, художньою, історичною тощо. Отже, все має свою текстуальність, тому все зазнає реконструкції [Див.: 15, с. 92-93].

З іншого боку, оскільки система ґрунтується на принципі бінарності, то метафізику, на думку Деріда, можна похитнути за допомогою редукції знака через протиставлення чуттєвого і умосяжно значущого. Техніка деконструкції якраз і спрямована на стирання твердої структури тексту, маючи на меті вийти до нефонетичної форми письма, тобто до вертикалі, яка притаманна китайській чи японській традиціям. Таким чином, деконструкція здійснюється в середині мови й виражає зусилля дії, спрямованої на породження нового підґрунтя мислення.

Проголосивши смерть філософії як певного типу метафізичної системи, постмодернізм запропонував новий тип філософування, сутність якого виявляється в діяльності, у процесі якої мислене виходить за власні прагматичні й системно-раціональні межі. Саме ці інтенції покликана втілювати в собі стратегія постструктуралізму (як і постмодерністський дискурс загалом), головним елементом якої стає деконструкція “безперервності” й “абсолютного розриву” мови, котра утримує думку в площині класичної метафізики. Однак деконструкція не просто критикує метафізику; за допомогою феноменологічного способу; вона прагне відтворити її первинні поняття в процесі розбирання і збирання (реконструкції) структурних елементів цієї філософської традиції Заходу, щоб не лише розхитати підвалини її конструкції, а й викрити приховані за її розумовими схемами модерну анонімні центри панування, різноманітні модуси (політичні, економічні, інтелектуальні, мовні тощо) тиранії особистості.

Утіленням методологічного центризму постають такі гранднаративи модерну (за Лютаром), як Розум, Метафізика, Істина, Влада тощо. Методологія центризму головним чином виявляла себе в субстанційному редукціонізмі. Наприклад, у філософії носієм смислових конотацій був суб’єкт, який опредмечувався в об’єкті; у лінгвістиці це

виявляється у первинності означника, закріпленого через означуване, або, іншими словами, у первинності денотації щодо конотації і та ін.. Дерида прагне зламати методологічний принцип центрації (саму ідею первинності або привілею чогось одного в парному протиставленні) в мисленні. З цією метою на місце ідеї опозитивного розрізнення (difference) висувається ідея відмінності (differance) від іншого, щоб на цій основі здійснити утвердження існування плюральності рівноправних смислових інстанцій [12, с. 37]. Тож, постмодерністський наголос на впровадження відмінності як методологічного принципу аж ніяк не є випадковим. Відточування чутливості до відмінного необхідна для того, щоб бути спроможними переносити несумірне. У цьому виражається головна інтенція постмодернізму до культивування толерантності до життєвого і культурно-історичного розмаїття.

Викриваючи будь-які форми панування тотальності, постмодерністський дискурс спрямований на утвердження в спонтанній соціокультурній дійсності відмінностей, розмаїття та поліформності, які слугують необхідними передумовами постмодерного розуміння соціальності та історичного. Специфіка постмодерністського підходу до соціально-політичної проблематики задається вже самими особливостями тлумачення феномену влади. В класичній (модерністській) традиції під владою розумілося легітимне насильство (Макс Вебер) як антагоністичне протистояння суб'єктів соціальної дії. У відповідності з принципами новочасного мислення (центрування та системність) влада дисциплінарних інститутів ґрунтувалася на збиранні інформації та стеженні за людьми. Згідно постмодерністам, сьогодні влади втрачає субстанційний зв'язок з політичними інститутами, трансцендуючи їх межі. Звідси цілком природно, що локалізація влади не обмежується виключно рамками політичної системи, а поширюється на ситуативність соціальних відносин. Тепер вона, як твердить Мішель Фуко, розчиняється в певних формах історичного знання, дисциплінарних практиках та епістемах, які продукують соціальну реальність. „Влада – це не інституція, і не структура, і не певна здатність: це ім'я, яке дають комплексній стратегічній ситуації у певному суспільстві”, – наголошує Фуко (Цит. за:[7, с. 117]).

Підсумовуючи, маємо наголосити, що загалом стратегія деконструкції спрямована на підрив значень, джерело яких вбачається в “онто-тео-телео-фало-фоно-етно-лого-центризмі” західноєвропейської метафізики наявності. А мета постметафізичного дискурсу постмодерністів полягає, відповідно, в стиранні центру одного із цих “центризмів” метафізики наявності [Див.: 16].

Тож, є усі підстави говорити про наявність своєрідної постмодерністської парадигми, становлення якої було підготовлено, окрім іншого, ще й загальною тенденцією як природничо-наукового, так і гуманітарного знання, по-перше, до поглиблення розриву між буденним і теоретичним мисленням і пов'язаним з цим, внаслідок розмивання категорії об'єктивного, зростанням плюралізму понять дійсності, і по-друге, - поширення історичної свідомості, що обернулося утвердженням граничного історичного релятивізму.

Постмодерністський концепт "постісторія". Термін “постісторія” у філософський вжиток запровадив німецький філософ, фундатор філософської антропології Арнольд Гелен для позначення соціального переходу від індустріалізму до постіндустріалізму. Пізніше його застосував італійський філософ-постмодерніст Джанні Ваттімо у своїй праці “Кінець сучасності” (1991) для аналізу теперішнього етапу еволюції людського суспільства, в якому наявні трансформації традиційних уявлень про історичний процес, має місце “подолання” історії. Під останнім розуміється подолання класичної історичної методології досягнення суспільної дійсності.

“Кінець історії” асоціюється з прискоренням обмінних процесів у суспільстві, в якому має відбуватись "кристалізація подій". Події, явища і процеси не фіксуються як окремі феномени, об'єктивовані в часових параметрах, а їхня “новизна” витісняється постійною появою нової інформації, яка має бути усвідомлена. З цього приводу

українська дослідниця Марина Савельєва пише: "...Часовість втрачається з наростанням швидкості. Новому "не дається часу", оскільки кількісне збільшення інформації вимагає все більшої швидкості для її оброблення і посилення формалізації для її цілісного охоплення, відповідно, за рахунок оцінки і визначення "нового" і "більш нового" [17, с.324].

Очевидно, що прискорення історичного часу утруднює традиційне сприйняття сучасності як теперішнього моменту шляхом ототожнення календарно-астрономічної міри плину історії з соціально-історичним часом, що надає якісну характеристику історичному процесу. Як відзначає один із дослідників проблеми "початку" та "кінця" історії, постмодерністське тлумачення часу характеризує поняття хронотому, за допомогою якого поєднується індивідуальний час історика з хроноструктурою об'єкта, що досліджується. Це поняття охоплює також відношення вільної гри – і як гри дослідника в сучасність стосовно всього історичного досвіду людства, і як гри в пост-сучасність теперішнього по відношенню до минулого та майбутнього. "У цій грі історик не модернізує минуле з позицій майбутнього, а визначає свою сучасність як "минуле-майбутнє", що зазнаватиме безперервних змін відповідно до нових інтерпретацій минулого" [9, с.13].

Вище зазначено, що проблема кінця історії в постмодерністських розвідках схоплюється концептом "постісторія", який постає домінантним в тлумаченні темпоральності. Автор "Концептуальних моделей історій" Петро Гречко з цього приводу наголошує, що через плюральність історичного бачення тотальність історії розколюється в постмодернізмі на безліч сколків із своїми темами, смислами, суб'єктами. Оскільки "трибунал раціо" безпосередньо пов'язується з суб'єктом, саме тому він приречений на смерть. Подібно "логоцентричній помилці" суб'єкт розчиняється без залишку у розмаїтті окремих фрагментів та мікроагентів історії [5, с. 98].

Найбільш глибоку і послідовну експлікацію постмодерністського концепту постісторії можна знайти у працях французького філософа Жан Бодрійяра. На його думку, "масовізація" суспільного життя своїм наслідком має формування індиферентного ставлення людей до історичних подій та процесів. Вони ніби проходять повз свідомість людей. Відтак: "маси, що нейтралізовані інформацією, виробили до неї нечутливість і нейтралізують історію, вони є своєрідним поглинальним екраном. Вони не мають історії, не мають почуття творення, не мають бажань" [3, с. 27]. За великим рахунком "припинення історії" стається внаслідок інертності її агентів – людей, що вже перестали бути реальними творцями історії. Сучасна модель історії, з погляду Бодрійяра, – це "модель її симуляції, модель змушеного перетворення її в гіперреальність" [3, с. 27]. Класична модель історії формувалася в реальному часі або, як зауважує Бодрійяр, – в "евклідовому просторі історії", де рух "подія – подія" відбувався як прогрес. Останній поступово вичерпав свої потенції. Тому немає ніяких підстав говорити сьогодні про поступальність, прогресистську спрямованість суспільних змін, бо *настав кінець лінійності. А в такій перспективі майбутнього не існує*. На його думку, інструментарій історичистської парадигми нині уже не може бути застосований до вирішення того комплексу питань, якими він займався раніше. А це означає, що постмодернізм говорить з позиції "постсучасності", тобто з перспективи майбутнього. А в царині майбутнього історія як така відсутня. Саме тому представники постмодернізму й твердять, що всі ми є свідками кінця класичного, причинно-поступального розвитку. Щодо сучасності, то тут історичний процес у традиційному, звичному для нас розумінні призупиняється.

У праці "Глюзія кінця чи припинення подій" (1988) постісторією Бодрійяр називає такий стан суспільства, в якому актуалізовано всі історичні потенції і тому неможливе ніяке новаторство. Рух історії на певному своєму етапі досяг своєї кінцевої мети, що визначається як "гіпертелія", а суспільні процеси уповільнюються, застигають. У цій ситуації можливості подальшого поступу повністю нейтралізують одна одну, історія людства досягає своєї критичної точки еволюції і внаслідок цих процесів припиняє своє існування. Як пише Бодрійяр, "... ми маємо справу з парадоксальним процесом

повернення назад, з реверсивним ефектом модерну, який досягнув своєї межі та, узагальнивши всі свої досягнення, розпадається на свої складові елементи” [3, с.34].

Будь-яка “ревізія” історії, зміни парадигм її освоєння, нове інтерпретування давно відомого породжують проблему так званих "історичних відходів" – “старих” концепцій, поглядів, способів пояснення, ідеологій тощо, тобто метанаративів у сенсі Ліотара. Якщо виходити з твердження Бодрійяра, “... що історія виривається з циклічного часу лише для того, щоб перейти в порядок рециркулювання” [3, с. 47], то кожна подія є очікуваною і прогнозованою, але тоді ми можемо говорити про те, що в історії не буде кінця, адже всі історичні “відходи” чи “метанарації” – державна влада, ідеологія, конфлікти, демократія – можуть бути рециркульовані, тобто існувати у вигляді “симулякрів”, які постійно відтворюють об’єктивну дійсність.

Ще один важливий аспект, на який звертає увагу Бодрійяр, – це так званий штучний характер існування історії завдяки функціонуванню в ній певних "знаків", "символів" – економіки, політики, права, моралі, прогресу тощо. Через них програмується смисл історичних подій, визначається напрям руху до його межі, припинення, кінця. Але, як зауважує філософ, тоді "самі події через те, що їх кінець запрограмований, а наслідки передбачувані, анулюють відношення між причиною і наслідком і, відповідно, тим самим анулюють реальну історичну спадковість" [3, с. 155].

Як бачимо, Бодрійяр демонструє песимістичний сценарій тлумачення постісторії. Він упевнений, що основною рисою постісторії є втрата віри в історицистську утопію. Подібний критерій він застосовує до характеристики епохи постмодерну. Але, на думку російського дослідника Олександра Дугіна, саме постісторія може врятувати людство від глобальної кризи, спричиненої постмодерністською критикою історицистської раціональності. "У постісторії є надія – зробити "кінець історії" нескінченним, перетворити кризу раціональності в те, що триває вічно, в *modus vivendi*, в досконало захищений, самозамкнений стиль" (Цит. за: [6, с. 53]. Можливо, в цьому розумінні песимізм Бодрійяра виправданий. І дійсно, адже Бодрійяр прогнозує не близький фізичний кінець світу, а соціальне випарування історії. І це не загибель, а лише байдужість. Теоретично можна допустити, що постісторія буде спроможна подолати, анулювати постмодерністський нігілізм в його радикальному вияві.

Тоді варто проблематизувати таке питання: на підставі чого маємо припускати нескінченність постісторії? – Мабуть того, що закінчуватись нема чому, позаяк повсякчас забігаючи наперед щось прогностично стверджується як незакінчене, як таке, що уже настало і не настане, і тим самим зникає те, що за логікою мало б закінчитись і забутись. До тлумачення постісторії у цьому сенсі приєднується й німецький філософ Петер Козловські: "Постмодерн відіграє роль гальма, яке відсуває наступ того, що, власне, могло відбутися після краху філософсько-історичних очікувань минулого"[10, с. 92].

Подібною до бодрійярівської є позиція ще одного представника постмодернізму – Ж.-Ф. Ліотара. Аналізуючи нинішній історичний період, він приходять до висновку, що сучасність, якою б епохою вона не датувалась, завжди супроводжується потрясіннями основ віри і відкриттям “нестачі реальності”, пошуком інших, нових реальностей [13, с. 316]. За Ліотаром, з середини 80-х років ХХ століття прогресивний, лінійно-поступальний розвиток історії досяг своєї вершини і нині відбувається процес "зворотного руху подій", стагнація, призупинення розвитку. Реальністю стає одна й та сама процедура – безкінечне клонування. В методологічному плані це означає, як уже відзначено, що інструментарій історицистської парадигми не може більше використовуватись при дослідженні суспільних процесів. Постмодернізм якраз і пропонує розглядати сучасність в його історично-зворотній перспективі, спрямованій у минуле.

Відмова в праві на існування класичних технологій конструювання історичної дійсності, відкрито заявлена постмодернізмом, безпосередньо пов’язана із своєрідним агностицизмом цього філософського та культурологічного напрямку. Знання про історію з позицій скепсису постмодернізму сприймаються ним як недостатні для адекватного

пояснення минулого та бачення майбутнього. Проте, як слушно відмічає Козловські, уявлення про історичну реальність завжди залежать від наших численних систем репрезентації [10, с. 78]. Саме на цій методологічній установці наголошують і постмодерністи: все, що приймається нами за історичну дійсність, є ніщо інше як наші уявлення про неї, і вони залежать від точки зору спостерігача. Якщо змінюється остання, змінюється також й уявлення. Це якраз і є позиція історичного релятивізму.

Які ж визначні риси постмодерністських репрезентацій, що впливають на їх конструкти історичної реальності? Такими характерними рисами постмодерністського світобачення є: сприйняття людської історії в режимі мультиперспективізму, часта зміна ракурсів дослідження та оцінки суспільного процесу, принцип вичерпаності старого і невизначеності нового.

Заперечення раціоналізму минулого, критика попередніх методологій осягнення історичного процесу привели постмодернізм до висновку про втрату людським суспільством перспектив подальшого існування. Як свідчить суспільна практика, процес зміни світоглядних та пізнавальних установок, на жаль, нерідко супроводжується занадто високим рівнем радикалізму і нетерпимості до інших позицій, прагненням нав'язати свою “єдино правильну” точку зору, вщент знищити усталені стереотипи, а потім хай буде – що буде.

Тут доречно знову надати слово Козловські, який наголошує, що постмодерн успадкував проблеми модерну. Якщо останній мав примирити минуле із майбутнім, то постмодернізм покликаний запропонувати нові точки синтезу раціоналізму й ірраціоналізму насамперед в площині осягнення сутності людини [11, с. 238].

Не можна не констатувати й того, що в сучасній західній філософії та історії відбувається поступовий відхід від однозначного заперечення ціннісних здобутків класичної філософської парадигми в бік позитивного подолання її недоліків. Це стосується і проблеми бачення майбутнього. Аналіз сильних і слабких сторін історизму та критичної рефлексії постмодернізму стосовно нього все частіше стає об'єктом уваги багатьох західних теоретиків. У цьому плані можна виділити німецьку філософську школу (Г.Люббе, О.Марквард, Р.Шпеман), теоретичні розробки представників сучасної американської філософії (Д.Сеатон, Ч.Рун, Д.Робертс, Д.Стайлер), а також роботи дослідників, що живуть і працюють на пострадянському просторі. Проте, як видається, заглиблення у це питання загрожує перебільшенням обсягу статті.

Закінчення. Постмодерністська культура філософування має на меті розхитування та підрив європейської метафізичної традиції, яка ґрунтується на утвердженні методології системності, бінарного центризму та тотальності. Постмодерністський дискурс спрямований на утвердження принципової плюральності, розмаїття та поліформності, які слугують необхідними передумовами сприйняття соціальності та історичного часу.

Постмодерністський підхід до проблеми сприйняття історичного майбутнього надто суперечливий. Виходячи із методологічної установки не на стабільність, а на постійну мінливість самої людини буття і світу, вся історична дійсність подається як безперервний потік становлення та зміни, у якому дуже важко, по суті зовсім неможливо побачити певні тенденції, близькі, а тим більше далекі перспективи. Єдине, що для нього є безсумнівним, – це плюральність завтрашнього дня, іменована нерідко “стабілізованим хаосом”, знеособлювання індивідуальності, проголошення “кінця суб'єкта” і “кінця історії”.

Різні варіанти постмодерністського бачення майбутнього важко оцінити однозначно. Перше, що впадає в око, – це їхній суперечливий характер та слабка обґрунтованість вихідних положень. Пропоновані схеми “кінця історії”, “втечі від майбутнього в постісторію” випромінюють цілком утопічний потенціал й не можуть бути застосовані на практиці. Водночас їх можна і потрібно розглядати як втілення спроб щодо переосмислення історичних помилок людства. Певною мірою вони стимулюють пошук нових конструктивних шляхів вирішення глобальних проблем нашого часу. Ймовірно, що

на всіх нас чекає "нова історія" і новий, плюралістичний варіант розвитку. Варто постійно пам'ятати, що реальна історія – це об'єктивна життєдіяльність людських поколінь у часі. Інша справа – осмислення цієї життєдіяльності у філософії та інших формах знання, спроби її розуміння і тлумачення.

Тож, за великим рахунком, постмодернізм виключає можливість серйозної розмови про майбутнє людини, суспільства, історії загалом. Проголошуючи розчинення індивіда в дійсності, роблячи ставку на постійно мінливий його соціальний статус, який практично не піддається чіткому фіксуванню, абсолютизуючи багатоманітність буття, надмірно захоплюючись комунікативністю, процедурами розуміння і трактування тексту, він, по суті, не спромігся вибудувати власну чітку концепцію перспектив людської історії. Описуючи специфіку функціонування історії та буття людини в пост-сучасний час постмодернізм виявляє однобокості і непослідовності. Більше того, як зауважує Д.Сеатон, заперечуючи традиційну філософію (як метафізику) на користь "постраціональної критики", через власну методологічну аморфність, нечіткість, а іноді й недостатнє теоретичне обґрунтування своїх основних положень, створюється враження, що постмодернізм не так критикує класичну історичистську методологію, а, як це не парадоксально, продовжує її в зміненому варіанті.

Література

1. Автономова Н. Деррида и грамматология // Деррида Ж. О грамматологии / Пер. с фр. – М.: „Ad Marginem”, 2000. – С. 7-107.
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. – М., 2000. – 387 с.
3. Бодрийяр Ж. Иллюзия конца или прекращение событий / РАН, ИНИОН РЖ, серия 3. Философия. - 1998. - № 3 – С.17 - 32.
4. Вельш В. «Постмодерн». Генеалогия и значение одного спорного понятия // Путь. – 1992. - №1.
5. Гречко П. К. Концептуальные модели истории: Пособие для студентов. – М.: Логос, 1995. – 141 с.
6. Дьяков В. А. Методология истории в прошлом и настоящем. – М.: Мысль, 1974. – 190 с.
7. Зимовець Р. Дискусія „Фуко – Габермас”: внесок до теорії влади // Філософська думка. – К., 2005. – №2.
8. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М.: Интрада, 1998. – 255 с.
9. Кислюк К.В. Філософія історії в історії філософії: проблема "початку" та "кінця". – Автореф. канд. дис. – Харків, 1999. – 19 с.
10. Козловски П. Современность постмодерна // Вопросы философии. –1995. – № 10. – С.78 - 112.
11. Козловский П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. Посібник. – Київ.: Ваклер, 1996. – С. 214 – 294.
12. Косіков Г. К. Ролан Барт – семиолог, літературовед // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – С. 3 – 45.
13. Лиотар Ж.-Ф. Ответ на вопрос: что такое Постмодерн ? / Пер. с фр. // Ad marginem – 93: Ежегодник. – М.: Ad Marginem, 1994. – С. 324 – 353.
14. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
15. Лук'янець В.С. Філософія деконструкції: походження, стратегія загальнокультурне значення // Філософська думка. – 1998, №1. – С.81-97.
16. Наурзбаева А. Б. Критика гуманизма как деконструкция западной метафизики // Вест. Моск. Ун-та. – Серия 7. Философия. – 2003. – №2. – С.3 – 12.

17. Савельева М. Ю. Введение в метатеорию сознания. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 334 с.
18. Философия истории: Учеб. пособие / Под ред.. проф.. А.С. Панарина. – М.: Гайдарики, 1999.- 432 с.
19. Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии. – 1990 - № 3.
20. Шестакова М. А. Истина как ценность // Вест. Моск. Ун-та. – Серия 7. Философия. – 2002. – №5. – С. 52 – 67.
21. Шпенглер О. Закат Европы. – Мн.: Харвест, М.: АТС, 2000. – 1376 с
22. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Республика, 1994. – 525 с.